

СҰЛТАНБЕК ҚОЖАНОВ – «АҚ ЖОЛ» ГАЗЕТІНІҢ АЛҒАШҚЫ РЕДАКТОРЫАвтор корреспондент: bgb_zht@mail.ru

Түйін: Біртуар, ұлы тұлға Сұлтанбек Қожановтың өмірі мен қоғамдық-саяси қызметі, оның ішінде «Ақжол» газетінің алғашқы редакторы ретіндегі қызметі жан- жақты ашып көрсетілген. «Ақжол» газеті сол кездің өзінде-ақ ұлттық қоғамдық – саяси басылымға айналуы, оның басында ұлт уызына жарыған, Алаш зиялыларымен етене жақындықта болған С.Қожанов секілді тұлғалардың тұруынан деп білеміз. Ұрпағының болашағына алаң көңілмен қарап, ұлтының жоғын жоқтады, барын бағамдады. Осындай жұрт іздеп жүріп оқитын басылымның бірі – 1920 жылдың желтоқсанынан 1926 жылдың наурыз айына дейін Ташкент қаласында аптасына үш рет жарық көріп отырған «Ақ жол» газеті болатын. Жалпы баспасөзді қоғам өмірінің барометрі десек, «Ақ жолдың» бетінде тасқа басылып тарихта қалған материалдардың да деректік маңызын ашып көрсету, ғылыми құндылығын анықтау, ел тарихының дереккөзі ретінде кеңінен пайдалану өте маңызды. Өйткені кеңестік кезеңдегі қазақ баспасөзінің тарихы Х.Бекхожин, Ү.Субханбердина, Б.Кенжебаев, Т.Қожакеев сынды бірқатар ғалымдарымыздың зерттеу нысанына айналғанымен, «Ақ жол» секілді беделді басылымдардың терең зерттелмегені баршаға мәлім.

Кілттік сөздер: «Қазақ баспасөзі», «Ақжол», «Бірлік туы», алаш зиялылары, рухани жақындық, большевиктік билік.

Қазақ баспасөзінің тарихы тым тереңде жатыр. Әсіресе «Өмірде құны ескірмес, бағасы құнды асыл сөз» деп сөздің пірі – Сүйінбай жырлағандай, қазақ көсем сөзін өрге сүйреген сөздің құнын білетін ұлт қайраткерлері кеңестік кезеңде тарих сахнасына көптеп шықты. Сол себепті де болар, сол кезеңде шығарылған мерзімді басылымдардың дені шын мәнінде Алаштың Ахметі айтқандай, «Халықтың көзі, құлағы һәм тілі» бола алды. Ұрпағының болашағына алаң көңілмен қарап, ұлтының жоғын жоқтады, барын бағамдады. Осындай жұрт іздеп жүріп оқитын басылымның бірі – 1920 жылдың желтоқсанынан 1926 жылдың наурыз айына дейін Ташкент қаласында аптасына үш рет жарық көріп отырған «Ақ жол» газеті болатын. Жалпы баспасөзді қоғам өмірінің барометрі десек, «Ақ жолдың» бетінде тасқа басылып тарихта қалған материалдардың да деректік маңызын ашып көрсету, ғылыми құндылығын анықтау, ел тарихының дереккөзі ретінде кеңінен пайдалану өте маңызды. Өйткені кеңестік кезеңдегі қазақ баспасөзінің тарихы Х.Бекхожин, Ү.Субханбердина, Б.Кенжебаев, Т.Қожакеев сынды бірқатар ғалымдарымыздың зерттеу нысанына айналғанымен, «Ақ жол» секілді беделді басылымдардың терең зерттелмегені баршаға мәлім.

«Ақ жол» сол кезеңде Ташкентте басылып отырған «Жас алаш», «Сана», «Шолпан», «Жас қайрат», «Шаншар», «Жаңа өріс» мерзімді басылымдары секілді қоғам өмірінің ілгері дамуына өлшеусіз үлес қосып отырды. Нақтырақ айтар болсақ, «Ақ жол» 1920 жылдың сәуірінен аптасына екі рет өз оқырманымен көрісіп, осы жылдың 27 шілдесіне дейін небәрі 14 нөмірі шыққан жоғарыда аталған «Жаңа өріс» газетінің негізінде құрылған болатын. Ал жаңадан жарық көргелі отырған, 12 мың данамен тарату көзделген газеттің жауапты редакторы болып Сұлтанбек Қожанов тағайындалса, жауапты хатшы міндетін Міржақып Дулатов атқарған. Сондай-ақ редакция құрамында олардан бөлек, Иса Токтыбаев, Хасан Алиев, Абдулла Байтасов, Қоңырқожа Қожықов, Хади Илаев, Ғабит Алпаровтар да болған [1]. Жарық көре салып сынға ұшыраған газеттің тізгінін ұстаған Сұлтанбек Қожановтың Ғалижан Рахметулиннің «Қызылдардың жолы «ақ» болмаса керек еді, «Ақ жолға» ат қойғанда мен болсам «Қызыл жол» яки «Біздің жол» деп ат қояр едім» деген пікіріне: «Қазақ тілінде «ақ жол» деген сөздегі

«ақта» «білгіштер» күстәнәләғандай жаман саяси мағына жоқ. «Ақ бата», «ақ көңіл», «ақ сөз», «ақ жол» Һәм бұл сөздегі «ақ» дегеннің «тіл білгіш түріктердің» түсінуінен басқа екені анық білінді. Құр «біліп қана» қоймаған. Тура сөйлеп жүріп, туған тілінің мәні арқылы біліп, жүрегі сезетін қазақ жұрты ол сөздерді естігенде, көз алдында бір түрлі шындық, тазалық, қулық-сұмдықсыз жақсылықтың ең бірінші болып жеткен идеалы келіп тұрады.

... «Ақ жол» біздің ақ батамыз , ақ жүрегіміз, ақ көңіліміз екенін қазақ-қырғыз жұрты ақылымен біліп, жүрегімен сезді» [2], - деп орынды тойтарыс береді. Тіпті Ж.Досмұхамедов пен Т.Рысқұлов бастаған зиялылар да «Ақ жол» деген атауды барынша қолдаған. Байыппен үңілсеңіз, осы атаудың өзінде де көп мән бар. Ашығын айтқанда, сол арқылы ұлттық элитаның арман-аңсарын, идеялық бағытын анықтауға болады. Қалай дегенде де ел арасына кең тарап, кейіннен оның ұлт мұраты жолындағы күрестегі табандылығынан қаймыққан коммунистік билік «антикеңестік» деп баға берген газет ақиқатында ақ сөйлеп, адалдыққа үндеген, «қараңғы қазақ көгінде күн болуға» барынша тырысып баққан ұлттық басылымға айналды.

Олай болса Ақсүмбенің Сұлтанбегінің де «Ақ жолда» қалдырған өз қолтаңбасы бар деуге толық негіз бар. Яғни, сол 1920 жылға дейін алдымен 1908 жылы Түркістандағы орыс-түзем мектебін бітіріп, 1913 жылы 3 сыныптық қалалық училищені үздік тәмамдаған қайраткер 1915 жылдардың бедерінде идеялық жетекшісі М.Шоқай болып табылатын жастардың «Кеңес» атты жасырын ұйымының да белсенді мүшесі болды. Ал М.Шоқаймен байланыс «Ақ жолда» қызмет еткен кезінде де үзілмегенге ұқсайды. Ойдағыдай оқыды дейтініміз, Өзбекстан мемлекеттік мұрағатында сақталған Сұлтанбек Қожановқа берілген куәлік көшірмесінде оның Түркістан мұғалімдер семинариясының I-IV кластарын мерзімінен бұрын аяқтап, педагогика, орыс тілі, тарих, география, арифметика, геометрия, физика, парсы тілі секілді пәндерді 5-ке бітіргендігі жазылған [3]. Яғни, «Ақ жолға» келмес бұрын С.Қожанов әуелі Әндіжан уезінде ұстаздық етсе, кейіннен саяси көзқарасы қалыптаса келе 1917 жылы шілдеде Орынборда өткен бірінші жалпы қазақ съезіне делегат ретінде қатысып, тамыз айының басында өткен Түркістан аймағы қырғыз-қазақтарының жалпы жиналысына хатшылық жасап, Сырдария облыстық қырғыз-қазақ комитетіне мүшелікке және Бүкілресейлік құрылтай жиналысына өкілдікке сайланады.

Жалпы Сұлтанбек қазақ баспасөзіне, оның ішінде «Ақ жолға» кездейсоқ келген жоқ. Ол алдымен 1917 жылдың желтоқсанынан 1918 жылғы сәуірдің ортасына дейін «Бірлік туы» газетінде жауапты шығарушы қызметін атқарып, журналистік қызметтің қыр-сырына біршама қанықты. Тіпті осы қызметінде жүріп-ақ ұлтын ұлықтаған қайраткердің азаматтық ұстанымы қалыптаса бастады десек, ол артық айтқандық емес. Өйткені осы «Бірлік туының» белді басылымға айналуы үшін газет жұмысына М.Дулатұлы, Х.Болғанбайұлы, А.Мәметұлы, Ш.Сарыбайұлы, Қ.Кұлетұлы, Н.Кұлжанұлы, И.Тоқтыбайұлы сияқты қарымды қаламгерлерді тартып, Ахмет пен Міржақып бастаған ұлт зиялыларына ешкімнен тайсалмай қызмет берді, Мағжан Жұмабайұлының өлеңдер жинағына алғысөз жазып, баспа бетін көруіне көмек қолын созды. Яғни, белгілі ғалым Амантай Шәріпше айтқанда, Сұлтанбек Алаш қайраткерлерінің аға толқынына жас шағында қолғанат, есейген уағында қамқор болды [4]. Ал оның Қазан төңкерісін құп көрмегендігін, кеңестік билікті жақтамағанын сол «Бірлік туында» шыққан «Түркістанда орыс сиездері», «Өзіміздің большевиксінгендерге» т.б. мақалаларынан айқын көруге болады.

Біздіңше «Ақ жолдың» большевиктік биліктің баспасөз органы бола тұра ұлттық қоғамдық-саяси басылымға айналуы оның басында ұлт уызына жарыған, Алаш зиялыларымен етене жақындықта болған С.Қожанов секілді тұлғалардың тұруынан деп білеміз. Тарқата айтқанда, ол Алаштың Ахметін «тіл тазартуға тынбай еңбек қылып келе жатқан, амал мәселесін іс жүзінде шешіп, тіл құралдарын жазып, қазақтың ұлт мектебіне негіз қалап, ұлт мәдениетінің түп қазығын мықтап қағуына еңбегімен себеп болған, қазақ

ұлт мәдениетінің бірінші қайраткері» [5], деп әділ бағаласа, біртуар ақын Мағжан кітабына жазған алғысөзінде де оның өлеңдерінің төл әдебиетімізде төрден орын табатынын сол кездің өзінде-ақ тап басып таниды. Демек, белгілі жазушы С.Мұқановтың Сұлтанбек турасында: «Совет өкіметіне қарсы өлең-жыр жазудан танбай келе жатқан алашордашыл ақын – Мағжан Жұмабаевтың Қазақстанда бастыра алмаған өлең, поэмаларын 1923 жылы Ташкент қаласында бастырды да, өзі кіріспе сөз жазып, Мағжанды аспанға шығара мақтады; «Алаш» лидері Ахмет Байтұрсыновтың 1923 жылдың күзінде Орынборда 50 жылдық юбилейін Ташкентте өткізіп, Түркістан Республикасының басқарушы газеті – «Ақ жолда» Байтұрсыновты мақтаған мақалалар бастырды, портретін жариялады» деуі бекер емес. Ал Түркістандағы алаштық үлгідегі ұлттық элитаны топтастырушы, ұлттық идеялардың насихатшысы бола білген «Ақ жолда» С.Қожанов басшылық еткен тұста «Басқармадан», «Сыртқы хабарлар», «Ішкі хабарлар», «Бұйрық-жарлықтар», «Әйел теңдігі», «Жастар арасында», «Ресми бөлім», «Елден», «Басмашылар тарихы» секілді айдарлар болды.

Мәселен, «Басқармадан» айдарында оқырманмен байланыс жасалып отырса, «Сыртқы және ішкі хабарларда» сол кездегі кеңестік һәм әлемдік саясатқа баға беріліп, «Бұйрық-жарлықтар» және «Ресми бөлімде» қаулы-қарарлар, нұсқаулар халыққа өз тілінде ұдайы түсіндіріліп отырылды. Мұның өзі орыс тіліне жетік емес жергілікті тұрғындар үшін өте пайдалы болғаны анық. Жалпы Сұлтанбектің Алаш зиялыларымен рухани жақындығы, қай қызметте жүрмесін маңайына ұлтының маңдайына біткен арлы да адал перзенттерін топтастыра білуі турасында да көп айтуға болады. Жоғарыдағыдан бөлек, тағы бір мысал келтіре кетейік. Кезінде С.Қожановты 1921 жылы күзде Ташкент қалалық Төтенше комиссиясы негізсіз қамауға алғанда, бұл бассыздыққа арашашы болған Түркістан коммунистік партиясы Орталық Комитетінің хатшысы Н.Төрөқұлов болса, Қожанов та өз кезегінде 1924 жылы 5 қарашада жаңа мемлекеттік құрылымдарды ұлттық кадрлармен қамтамасыз ету ісін одан әрі нығайту үшін Нәзір Төрөқұловты Қазақстанға қызметке жіберуді өтініп, И.Сталинге хат жолдайды [6].

Демек, Сұлтанбек пен Алаш зиялылары арасындағы рухани һәм достық байланыс желісі оның жазықсыз жазаланып, большевиктік биліктің құрбанына айналғанына дейін үзілмеген.

Жалпы «Ақ жол» газеті шығарушы-редакторларын мына жолмен тізімдеп шығуға болады: С.Қожанұлы, Н.Төрөқұлұлы, Қ.Құлетұлы, С.Аспендияров, И.Тоқтыбайұлы, С.Оспанов, С.Үсенов, С.Баймақанұлы, Байғасқаұлы, Тоқжігітұлы, М.Қайыпназарұлы, Ж.Арыстанұлы. Тек соңғы жылдарда ғана газет «Жазушылар ұйымы» атынан шығып отырған. Ал «Ақ жолда» қызмет атқарып, кейіннен «Кедейшіл жас», «Ленин жолы», «Социалды Қазақстан», «Қарағанды пролетариаты» газеттерінде де редакторлық етіп, үлкен журналистік өсу жолдарынан өткен С.Үсенов туралы сөз бөлек болу керек. Өйткені оның өмір жолы мен қоғамдық қызметі, бай шығармашылығы әлі де болса терең зерттелген емес. Тіпті оның өңіріміздегі қазақ журналистикасының «қарашаңырағы» - бүгінгі «Оңтүстік Қазақстан» (бұрынғы «Ленин жолы») газетінің алғашқы редакторларының бірі болғандығы да зерттеушілер тарапынан назарға алынбай отыр. Өйткені бұл турасындағы мәліметтер де там-тұм ғана, зерттеулер де жоқтың қасы. Осы газеттің 85 жылдығына арналған «Оңтүстікті» кімдер басқарған?» атты мақалада мынадай жолдар бар: «1925 жылдың шілдесінде Ташкенттен Шымкентке көшіп келген «Ақ жол» газетінің редакциясы қазіргі Түркістан көшесіндегі губерниялық сот ғимаратымен қатар қоныстанған екен. Бұл кездері редакцияда ағайынды Сейілбек, Әшір Үсеновтер, Бақы Молдалиев, Тәңірберген Отарбаев, Әкімәлі Байжасаров, Жанәлі Барқиев, жас тілшілер Тұрлыбек Райымбеков, Иманәлі Ырсымбетов, Әліхан Сүлейменов сынды қаламгер ағаларымыз қызмет еткен» [7]. Біз сөз етіп отырған «Ақ жолдың» ең соңғы саны 1926 жылдың 30 наурызында Шымкентте шыққанын білеміз. Дегенмен көзіқарақты оқырман «Ақ жолдың» ізбасары саналатын Сейілбек Үсенов басқарған «Ленин жолының» да ақиқаттан аттамауға, шындыққа қиянат жасамауға тырысқан газет

болғандығын білсе керек. Біздіңше «Ақ жолда» өнімді қалам тартқан Сұлтанбек пен Сейілбектің арасында да бір рухани байланыстың болғаны анық. Өйткені өңір журналистикасын ілгері дамытуда елеулі еңбек еткен олардың жолдарының тоғыспауы әсте мүмкін емес. Себебі осы газетте С.Үсеновтің «Ескеру керек», «Қосшылар ұйымы жайынан», «Көзіңді ашып қара» т.б. мақалалары басылған. Сондықтан да «Ақ жол» мен «Ленин жолында» өз сүрлеуін қалдырған Сейілбек Үсеновтің де көсемсөзіне бүгінгі күн талабымен лайықты баға берілуі тиіс деп білеміз. Осы басылым тізгінін ұстаған ұлт қайраткерлерінің қай-қайсысы болмасын, газетті шын мәнінде халықтық басылымға айналдыруға барынша күш салды. Әсіресе, С.Қожанов қоғамдық-саяси, әлеуметтік, экономикалық т.б. өзекті мәселелерге дер кезінде араласып, ұдайы үн қосып отырды.

Айталық, 1921 жылы «Ақ жол» газетінде жарық көрген белгілі баяндамасында ол:

«... Бүгін, Түркістанда Кеңестер хукіметінің орнағанына 4 жыл болды. Далада көшіп-қонып, бытырап жүрген қырғыз-қазақ халқы бұл өзгерістің не екенін түсінген жоқ. Осы күнге шейін олардың ішінде шын кедейлер хукіметі құрылған жоқ.

...Мақсатпен орысша білгендер көбейді. Түркістанға келген төрелер пара алуан басқаны білмейді. Сондықтан адам болу пара алуменен орысша оқу болып табылды. Кедейлер қорлықта қала берді және біздің қазақта руға бөліну, ру намысы деген ауру бар. Енді бұны жою керек» [8], - деп жаңа биліктің жергілікті жерде насихатының тым кемшін түсіп жатқанын батыра айтып, отарлау саясаты әсерінен бұрын дархан мінезді қазақ арасында тіптен болмаған сыбайластық пен жең-ұшынан жалғасудың қоғамдық дертке ұласқанын қауіп көретінін жеткізсе де, жаңа үкіметке әлі де болса зор үміт артатынын «Түркістан қырғыз – қазақ еңбекшілерінің тұңғыш сиезі», «20-январь мәжілісі» («Ақ жол», №26. 1921 жыл) мақалаларында да тарқата түсіндіріп, өзінің өткір көсемсөздерімен азаматтық көзқарасын айқын танытып отырды. Сондай-ақ қаламгер Орта Азияны ұлт республикаларына бөлуге қатысты пікірталаста мәселені төтесінен қойып: "... нәтижесінде Ташкент бізге тиген жоқ. Өзбек ұлысының қаласы Өзбек мемлекетіне кетті.

... Кейбір жолдастардың а дегенде ала қашқан екпіні бір ұлттың ішіндегі руларын да ұлт деп санай бастаған. Желік пен уақыт та мәселенің мәнісін өзгерте алмайды һәм ұлт шекарасын ажыратудың саяси һәм түпкілікті керектігін жоя алмайды.

Бұл мәселенің ісі талас кедергісіне душар болатындығы анық. Қызарысу, қисая соғу, түрлі пікірлер түйісу деген болмай қалмайды. Бірақ партияның жолбасшылығы, еңбекшілер кеңесінің жұртшылығы бұл кедергілерді жойып, шекара ажырату жұмысы шарасыз, шатақсыз бітуі анық.

Саны 5 миллионнан артық жалпы қазақ һәм бөлінейін деп тұрған Түркістанның 2 жарым миллион қазағы да мұны тілейді. Ұлт шекарасын ажыратуды мен осылай түсінемін» [9], - деп ұлт тұтастығын сақтауда қазақтың жоғалтары аз болмайын деп тұрғанын жан-жүрегімен түйсініп, әрі Ташкентке ие бола алмай қалу қауіпін қалай сейілтерін білмей аласұрады. Баянсыз бастаманы қолдамаса да, оң пікір білдіруге мәжбүр болады. Қалай дегенде де баяндамаға байыппен үңілген кісі Қожановтың тұтас тарихымыздың айнасы іспетті, хандарымыз билік құрған, «Қарлығаш әулие» атанған Төле биіміз төрінде жатқан Ташкентті көрші республиканың иелігіне басыбүтін берілуін қолдай алмайтындығын, шарасыздықтан жанын қоярға жер таппаған «ұлттым» деп соққан ұлы жүректің «жанайқайын» анық көреді. Сөйте тұра сабасына түсіп, ұлтты ұлт етуден қалдыратын жаңа құндылықтар мен халыққа қарсы реформалардың жеміссіздігін де қаймықпай бетке айтады. Жалпы ұлтты ұстап тұратын ұштаған – дін, діл, тіл екенін ескерсек, атеистік қоғамда дін турасында өз ойын ашық білдіре алмағанымен, тіл мәселесінде Сұлтанбек тосылып қалмайды. Осы баяндамасын оқу барысында берілген сұрауларға байыппен жауап берген қайраткер біріншіден, мемлекеттік тіл Қазақстанда қазақ тілі болу керектігін айтады да, кеңсе қызметіндегі азаматтардың көбінің қазақша білмейтінін атап көрсетіп, қазақшаны осы күнде орыстармен бірге үйреніп жүргендерді екі күннің бірінде көретінін күйіне жеткізеді [10]. Бір таңқаларлығы, бұл мәселе бүгінгі

таңда да өз өзектілігін жоймай отыр. Демек, Сұлтанбек арман еткен тіл мәселесін мемлекет құраушы ұлт пайдасына түбегейлі шешу бүгін де басты назардан түспеуі тиіс. Түйіндей айтқанда, шекара бөлімінен қазақтың ұтары аз болғанын ашына айтқан редактор: «...Ташкенттен кеткен соң Түркістан қазағы тез арада мемлекет болып бірден аяқтанып кетерлік шаруа шарттарын жарыққа шығаруы қиындағаны да рас. Енді бізге Ташкент жоқ болғанда көретін күннің Ташкентсіз мемлекет жасаудың әрекетіне кірісуіміз керек» [11], - деп қайта дүр сілкінеді, қайратына мінеді.

Сондай-ақ, осы ұлттың территориялық тұтастығы қалыптасқан тұста ел астанасын таңдауда да өз байламын батыл білдіріп, былай дейді: «Қазақстан астанасы орыстың туы тігілген қалада емес, қаласы жоқтықтан қазақтың киіз ауылында болса да, қазақ жұртшылығына жақын болуы керек. Қазақ астанасы болуға Орынбор шетте болғандықтан ғана жарамайды емес, қазақ қаласы болмағандықтан, қазақ ұлт мемлекетінің ұлтшылдығына орда болуына қисыны жоқтықтан жарамайды. Қазақ ұлт мемлекетшілдігіне әдемі қала, ыңғайлы үйлер керек емес, жаман да болса өз ордасы болуы керек. Орынбордан көшпей, қазақ еңбекшілерінің көпшілігінің қолына керекті шаралар іс жүзінде істелуі қиын» [12]. Бұл пікірге алып-қосарымыз болмаса керек. Себебі өркениет көшінен кейін қалмауды мұрат тұтқан қай елдің де өз астанасынан ұлттың рухы білініп, ұлттың иісі аңқып, ұлттық сәулеттің сән-салтанат құрғанын құп көретіні белгілі. Демек Қожанов та қазақ астанасында ұлттық құндылықтар барынша құрметтеліп, ұлт мүддесі ескерілмесе, ел болып еңсе тіктеудің тым қиынға соғатынын бар болмысымен сезінген. Жалпы оның қай мақаласын алмаңыз, ұлт жоғын түгендеуден танбайтын жанкештілігін көресіз. Яғни, қажет кезінде оның «Тоқпақ» болып төндіре айтып, «Тарпаң» болып шалқая шамдануы да зобалаң жылдарда нөқта-жүгенге бой ұсынғысы келмеген асау да азат жұртының ертеңіне шын аландауынан туған болса керек.

Әйтпеген күнде «Мұны анықтау керек» («Ақ жол», №460, 21 июль, 1924ж), «Әзіргі Қазақстан» («Ақ жол», №485, 21 сентябрь, 1924 жыл), «Еңбек жұртшылығы бәрін жеңеді» («Ақ жол», №476, 28 август, 1924 жыл), «Қазақ ұлт мемлекеті жасалсын», («Ақ жол», №474, 24 август, 1924 жыл), «Орта Азия бірлігі һәм қазақ ұлты» («Ақ жол», №471, 17 август, 1924 жыл), «Кешіктірмей келісу керек» («Ақ жол», №517, 23 декабрь, 1924 жыл), «Қазақ-қырғыз бірлігі» («Ақ жол», №150, 12 март, 1922 жыл) т.б. мақалалары жазылмаған болар еді.

Осы тұста С.Қожановтың «Тарпаң» және «Тоқпақ» бүркеншік аттарымен жарияланған бірқатар мақалаларына да тоқтала кетейік. Жоғарыда аталған «Іс жүзінде орындау керек» мақаласында Сұлтанбек біріншіден, қазақ жұмыскерлерінің төменгі көпшілік жұртқа жалынбай, жоғары ұйымдарға, жоғарғы үкіметке шағынуы салтқа айналуы жергілікті басшылардың елмен етене жұмыс жүргізуге қабілетсіздігінен туындап отырғанын айтса, екіншіден, қазақ ұлты өкілдерін ел астанасы ретінде танылған қалаға көптеп қоныстандырудың ғана мемлекеттігіміздің іргесі берік болуына кепіл болатынын баса айтады. Сондай-ақ «Шаруа қамы қазақшылықты жеңуі керек» («Ақ жол», №517 23 декабрь, 1924 жыл) мақаласында Шу ауданы, Ырғайты болысындағы жерге орналастыру жұмыстарында қиянаттың орын алып отырғанын қаперге салса, сонымен қатар ел әлеуетінің көтерілмей, тұрмысы төмендеп кеткенін де ашына жеткізген «Абайлау керек» мақаласының да мәні зор. Ал «Қазақстан кіндігі қай қала болсын?» мақаласында астананы ауыстыру хақында оқырманға ой сала келе қазақ ұлт мемлекетін қалыптастыру үдерісі аяқталғанша Ақмешіттің үлкен қалаға айналып үлгеретініне де үмітпен қарайды [13].

Әсіресе біздің назарымызды ерекше аударғаны – «Тоқпақтың» «Менің жауабым» және «Жалаң ұрандардан іске өту керек!» мақалалары. Мәселен, «Менің жауабым» мақаласында Сұлтанбек: «... Енді Мағжан өлеңдеріне келейік: бұл жөнінен менен қателік кеткен. Бастырғанымда, менің сол кітапқа саясаттан тысқары баға беріп, сөз басы жазып бергенім үлкен қате. Мұны мен жолдастарым көрсеткен күні-ақ мойныма алдым. Бастырған кезімде өзімше дәлелдерім де бар еді, бірақ қателікті мойынға алған соң,

қайта күйсеп, уәж айтып отыруды орынсыз деп білемін.

«Қатесінен танбай, табандап қатені қорғап, аяғына дейін алып барса, кішкентай қатеден әрқашан адам нанғысыз үлкен қате шығару мүмкін емес» деген Ленин.

Менің қателігім болған, мойныма аламын. Бірақ мен жаңылсам, көп жаңылмасын, мен қателесем, партия түзетер деп ойлаймын» [14], -деп амалсыз соңына шырақ алып түсушілердің ығына жығылғандай ыңғай танытса да, ызадан жарылардай болып, көргенді ұғып, білгенді істеу деген «кемшіліктен» әлі де сау еместігін алға тарта отырып, мұнан былай да түк қате қылмауға уәде бере алмайтындығын айтып, өзінің жауабын аяқтайды.

Осылайша ақын дауылпаз ақын Мағжан жырларына араша түсе алмағанына опынады. Бір қызығы, біз жоғарыда сөз еткен Сейілбек Үсенов те Мағжанды үйіне қонаққа шақырғандығы себепті «халық жауы» ретінде «Бостандық туы» газетін басқарып отырған жерінен тұтқынға алынған деген сөз бар. Демек қос қайраткердің де рухани үндестігін, ұлттық мұраттарға адалдығын осы жерден іздеген жөн бе дейміз.

Ал «Жалаң ұрандардан іске өту керек!» мақаласында ол: «...Қазақшылық» деген аты-жөні дайынсыз сылтау әлі де талайдың абиұрын жауып, жанына ара түсіп келеді.

Қазақ арасында көп жерде тап күресі деп жүргеніміздің тең жарымы ру таласы боп шыққаны, басшыларымыздың жол таласы деп жүрегінің көбісі бақталастық болып шыққаны, білгіштеріміздің бұрынғы сөзі мен соңғы сөзі басқа-басқа болып кеткеніне қызмет орны өзгергенін дәлел қылған мысалдары партия мүшелерінің арасына тап айырмасын жүргізбекші болған қияңқылықтар» [15], -дейді. Осылайша істен гөрі сөзге бейім ұлтқа айналып бара жатқанымызға қауіппен қарайды, ұлт бойына біткен оғаш қылық, теріс мінездерден арылудың жолын табуға тырысып бағады. Әрине, бір ғана мақаламен Сұлтанбек Қожановтың ұлт үшін сүрген ғибратты ғұмырын толық әрі терең шолып шығу мүмкін емесін білеміз.

«С.Қожанов жоғары мәдениетті тұлға еді, Түркістанда ішкі істер, ағарту, жер істері наркоматтарын басқарды, «Ақ жол» газетінің алғашқы редакторы болды, қазақ халқының ұлттық санасын көтеруде көп жұмыстар атқарды, ұлт мәдениетін алға сүйреп, ғалымдардың, ғылым мен мәдениет қайраткерлерінің тірегі бола білді» деп Елбасымыздың өзі шынайы да әділ бағасын бергеніндей, Сұлтанбек Қожанов большевистік билікке қызмет еткенімен, қашанда ұлттық элитаға ғана тән азаматтық биігінен, ұлтшылдық тұғырынан төмендемеген тұлға. Олай болса Ақсүмбенің ұлынан Алаштың азаматына дейінгі өсу жолынан өткен, ұлтының қамын қара басынан әрдайым жоғары қоя білген біртуар тұлғаның өмір жолы мен қоғамдық қызметі әлі де тереңірек зерттелуі тиіс деп білеміз.

Әдебиеттер тізімі

1. Тұрсын Х. «Ақ жол» газетін ақтарсақ... //Түркістан. – 2012 №13, 29 наурыз.
2. Басқармаға хат. //Ақ жол – 1921, 6 январь, №11.
3. ӨРОММ, Ф.И-366, 1-тізбе, 44-іс, 2 п.
4. Шәріп А. Ұлтын ұлықтаған қайраткер //Егемен Қазақстан, 4 желтоқсан, 2007 жыл.
5. Ақ жол, 1924 жыл, 3 сәуір.
6. РГАСПИ. Ф.17.84-тізбе, 721-іс, 1-1 П.
7. Оңтүстік Қазақстан №148. 1 қазан, 2009 жыл.
8. Сұлтанбек Қожановтың баяндамасы // Ақ жол, №27. 19 февраль, 1921 жыл.
9. Ақ жол, №471, 17 август, 1924 жыл.
10. Сұрауларға жауап // Ақ жол, №506. 26 ноябрь, 1924 жыл.
11. Сонда.
12. «Іс жүзінде орындау керек» // «Ақ жол», №514. 1924 жыл, 15 декабрь.
13. Қазақстан кіндігі қай қала болсын? // «Ақ жол», №530. 28 январь, 1925 жыл.

14. Менің жауабым // Ақ жол, №530. 28 январь, 1925 жыл.

15. Жалаң ұрандардан іске өту керек! // «Ақ жол», №549. 16 март, 1925 жыл.

Аннотация: В данной статье автор на основе привлечения архивных документов и материалов осветил основные этапы общественно - политической жизни видного деятеля Султанбека Кожанова, в частности работы в качестве ответственного редактор казахской национальной газеты «Ақ жол». Перспектива будущего казахской нации тревожила С.Кожанова. Одним из таких зданий была газета «Ақ жол», которая выходила три раза в неделю в Ташкенте с декабря 1920 года по март 1926 года. В целом пресса является барометром общества, очень важно использовать материалы «Ақ жола» как источник истории страны, раскрыть историческую значимость материалов, которые были опубликованы и определить его научную ценность. История казахской прессы в частности газета «Ақ Жол» в советское время стала предметом исследований наших ученых таких как Х.Бекхожин, У.Субханбердина, Б.Кензебаев, Т.Кожакеев.

Abstract: In this article the author draw on anarchive of documents and materials covered the main stages of social-political activities of Sultanbek Kozhanov, in particular the work of the responsible editor of the national newspaper «Akzhol». The prospect of the future of the Kazakh nation was alarmed by S. Kozhanov. One of such buildings was the newspaper Ak Zhol, which was published three times a week in Tashkent from December 1920 to March 1926. In general, the press is a barometer of society, it is very important to use the materials of Ak Zhol as a source of the country's history, to reveal the historical significance of the materials that were published and to determine its scientific value. The history of the Kazakh press in particular, the Ak Zhol newspaper in Soviet times, was the subject of research by our scholars such as H. Bekhozhin, U. Subhanberdina, B. Kenzebaev, T. Kozhakeev.